
БАГРІЙ Г.А.,

кандидат психологічних наук,
старший викладач, кафедра
перекладу, Національна академія
Державної прикордонної служби
України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ФАХОВОЇ ЛЕКСИКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ: ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкриваються психолого-лінгвістичні особливості навчання іношомовної фахової лексики майбутніх прикордонників на етапах навчання: семантизація і первинне закріплення лексики, автоматизація дій курсантів з новими лексичними одиницями на рівні речень та понадфразових єдностей та удосконалення іношомовних лексичних навичок курсантів.

Ключові слова: система вправ, іношомовна фахова лексика, дотекстова діяльність, текстова діяльність, післятекстова діяльність, офіцери-прикордонники.

В статье раскрываются психолого-лингвистические особенности обучения иноязычной терминологии будущих пограничников на разных этапах обучения: семантизация и первичное закрепление лексики, автоматизация действий курсантов с новыми лексическими единицами на уровне слов, словосочетаний, предложений и усовершенствование иноязычных лексических навыков курсантов.

Ключевые слова: система упражнений, иноязычная профессиональная лексика, дотекстовая деятельность, текстовая деятельность, послетекстовая деятельность, офицеры-пограничники.

The purpose of this article is opening of psychological linguistic features of development of the system of exercises for the foreign terminology

study of future officers-borderguards. The stages of foreign lexical skills forming and exercises which are executed on every stage are given in the article. On the first stage exercises are executed on primary fixing of vocabulary, automation of cadets actions with new lexical units at the level of words, combinations of words, suggestions. On the second stage exercises are executed on forming cadets' lexical skills, automation of cadets' actions with new lexical units at the level of suggestions and sentences. On the third stage it is needed to use exercises for the improvement of cadets' foreign lexical skills.

Key words: *the system of exercises, professional foreign vocabulary, before-text activity, text activity, after-text activity, officers-borderguards.*

Постановка проблеми. Вибір Україною курсу на входження в європейський економічний та освітній простір, інтеграція з європейськими країнами, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності людини підвищує попит на підготовку висококваліфікованих фахівців, які б вільно володіли іноземною мовою і культурою іншомовного спілкування. Значно підвищились вимоги до підготовки офіцерів-прикордонників – усі вони повинні вільно спілкуватись з представниками іноземних країн під час виконання службових завдань. На основі інформації, яку вони перекладають, приймаються життєво важливі рішення щодо здійснення охорони кордону та гарантування безпеки в країні. Засвоєння курсантами іншомовної фахової лексики як невід'ємної професійної компетенції є запорукою успішного професійно спрямованого навчання іноземної мови. Від рівня сформованості термінологічної компетенції курсантів як основи їх фахової компетенції буде залежати швидкість та якість опрацювання до-

кументів для перетину Державного кордону України.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою навчання іншомовної фахової лексики займалась велика кількість вітчизняних та зарубіжних психологів та методистів, зокрема В. Артемов, Р. Аткінсон, Б. Беляєв, Г. Богін, М. Бондарь, В. Борщовецька, О. Вербицький, О. Волобуєва, Л. Комарова, Л. Котлярова, Л. Куліш, Е. Мірошниченко, С. Ніколаєва, Г. Пальмер, Н. Топтигіна, М. Уест, Л. Чернявська, Р. Шифрін та ін.

Виділення невирішених раніше частин даної проблеми. Незважаючи на наявні досягнення у вирішенні проблеми навчання іншомовного мовлення за фахом у вищих навчальних закладах, питання щодо психолого-лінгвістичних особливостей навчання іншомовної фахової лексики залишається все ще до кінця не вирішеним. Узагальнивши праці багатьох науковців, методистів та психологів, ми дійшли висновку, що для засвоєння майбутніми офіцерами-прикордонниками іншомовної фахової лексики необхідно використовувати спеці-

ально розроблену систему вправ, яка забезпечить, на думку Л. Комарової, логічно послідовний перехід від безпосереднього розуміння змісту тексту до його проблемного обговорення і відображення цих проблем на особистість самого курсанта у процесі колективної взаємодії [3, с. 20].

Тому, **метою даної статті** є розкриття психолого-лінгвістичних особливостей розробки системи вправ для навчання іншомовної фахової лексики майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окресливши тематику спеціальних текстів та відібравши термінологічну лексику для активного засвоєння курсантами, в межах даної статті ми зробимо спробу описати комплекс вправ для навчання іншомовної фахової лексики майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням їх психологічних особливостей. Засвоєння термінологічної лексики починається з виконання некомунікативних вправ для набуття навички оперування термінами і закінчується виконанням професійно-спрямованих умовно-комунікативних та комунікативних вправ. Такі вправи охоплюють широкий спектр завдань – від ідентифікації та номінації термінів до активного їх використання при продукуванні власних текстів на основі прочитаного, таких як складання анотацій або резюме, узагальнення певних фактів та їх інтерпретації при написанні рефератів чи в усних висловлюваннях курсантів під час дискусій та рольових ігор. При цьому мають місце такі прийоми мисленнєвої діяльності, які передбачають установлення логічних зв'язків між елементами і частинами тексту, їх ієрархії і причинно-наслідкових залежностей, визначення головного і т. ін. Тому

традиційні вправи з читання тексту і відповідей на запитання щодо прочитаного повинні бути трансформовані на творчі завдання комунікативного характеру. Вправи повинні бути змодельовані так, щоб у них було комунікативне завдання, щоб вони могли викликати відповідну потребу курсантів у читанні, забезпечити мотивацію, стимулювати мовленнєві дії, впливати на їх операційну структуру, прогнозуючи, наприклад, можливі труднощі [3, с. 20]. До такого комплексу вправ при вивченні термінологічної лексики на основі фахових текстів входять три групи вправ: дотекстові, текстові і післятекстові [3, с. 125].

Як відомо, лексичні навички формуються поетапно: I етап – етап семантизації і первинного закріплення лексики, автоматизація дій курсантів з новими лексичними одиницями на рівні слів, словосполучень, речень; II етап – формування лексичних навичок, автоматизація дій курсантів з новими лексичними одиницями на рівні речень та понадфразових єдностей; III етап – етап удосконалення навичок [1, с. 24].

Метою вправ I етапу навчання лексики є ознайомлення курсантів зі звуковим і графічним образом лексичних одиниць, з їх семантичними особливостями сполучуваністю та морфологічними правилами. На цьому етапі виконуються до текстові вправи на імітацію, вправи на номінацію та ідентифікацію, на розуміння значень іншомовних термінів та вміння знаходити їх українські відповідники. Основними завданнями вправ на цьому етапі роботи з фаховою лексикою є допомогти курсантам ідентифікувати й зрозуміти основні значення термінів, збагатити запас спеціальної прикордонної лексики та підготувати курсантів до вивчаючого читання тексту. За

спрямованістю цих вправ на прийом та видачу інформації вони є рецептивними і рецептивно-репродуктивними, а за критерієм комунікативності – це вправи некомунікативні. Вони не лише повідомляють про значення лексичних одиниць і сприяють первинному закріпленню лексики, але й встановлюють зв'язки з іншими аспектами мови (граматикою, фонетикою).

На етапі подальшого закріплення й автоматизації вживання термінологічних одиниць, вирішуються завдання відтворення термінологічної лексики у мовленні та формування автоматизованих операцій з термінами. Вправи II етапу навчання лексики спрямовані на відпрацювання різних часткових операцій, що складають основу функціонування комплексних операцій лексичних навичок. Це вправи у виборі лексичних одиниць з ментального простору згідно із задумом висловлювання, у семантично обумовленому комбінуванні лексичних одиниць, у розгортанні й редукції ситуативних висловлювань, у ситуативно адекватних замінах. За спрямованістю дії такі вправи є репродуктивними, рецептивно-продуктивними, а за ступенем комунікативності – умовно-комунікативними, частково керованими, індивідуальними, із слуховими та зоровими формальними й змістовими опорами і передбачають наявність мовленнєвого завдання і мовленнєвої ситуації. На цьому етапі також виконуються текстові вправи на знаходження термінів у тексті, на побудову асоціативних зв'язків, на вміння оперувати термінами на рівні речення і понадфразової єдності. Метою текстових вправ є орієнтація курсантів на пошук та сприйняття певної інформації у тексті, а також автоматизація дій з термінологічною лексикою. Основними завданнями цих вправ є скеровування

процесу читання, мотивування курсантів до подальшої роботи з фаховим текстом з метою прогнозування змісту або вираження основної ідеї тексту, виходячи з термінологічної лексики. Виконуючи ці завдання, курсанти переходять до вживання лексики на рівні автоматизму.

На етапі вдосконалення лексичних навичок виконуються вправи на включення лексичної одиниці у просте і складне висловлювання та «ініціативні» вправи, які забезпечують плавний перехід від удосконалення лексичних навичок до розвитку мовленнєвих умінь. Останній етап визначається як етап активізації та контролю засвоєння термінологічної лексики. На цьому етапі проходить інтегрування сформованих автоматизмів та усвідомлене використання термінологічної лексики у мовленнєвій діяльності курсантів на основі прочитаного. Курсанти виконують післятекстові вправи на вміння осмисленого і творчого оперування термінами як в усному, так і в письмовому мовленні на рівні понадфразової єдності і тексту. Метою післятекстових вправ є перевірка рівня розуміння термінів та активізація їх вживання у подальшій післятекстовій діяльності, такий як дискусії та ділові ігри. Основними завданнями цих вправ є спонукання курсантів до продукування власних монологічних і діалогічних висловлювань текстового рівня. Такі вправи стимулюють спілкування суб'єктів навчання за проблематикою тексту з використанням термінів, допомагають їм узагальнювати факти і критично аналізувати прочитане. Усі вправи, що виконуються на цьому етапі, є комунікативними, з мінімальним керуванням, призначені для індивідуальної та парної роботи, зі змістовими опорами або без опор. Вони передбачають наявність ситуації і мовленнєвого завдання.

Доцільно детальніше зупинитися на особливостях виконання вправ, які організовуються і проходять у формі дискусій або ділових ігор, оскільки вони є найважчими щодо практичної реалізації. Такі вправи якнайповніше імітують ситуації професійного спілкування майбутніх прикордонників, дають стимул для їх творчої колективної взаємодії, для формування та розвитку мислення [3, с. 125]. Прикладами такої ігрової діяльності на практичних заняттях може бути імітація вирішення конфліктної ситуації, обговорення проблеми і т. д.

Проведення дискусії, тобто розгорнутого обговорення проблемних питань, стосовно яких існують різні точки зору, з метою знаходження їх вирішення не просто шляхом зіткнення думок, а в процесі послідовно-логічного аргументування та контраргументування, має на меті, використовуючи професійну термінологію, вивчити і вирішити або запропонувати шляхи вирішення порушених у фахових текстах проблем. Навчальна дискусія може розпочатися після презентації одним – двома курсантами самостійно опрацьованих матеріалів на визначену викладачем тематику. Щоб така діяльність мала предметне спрямування і була результативною, крім опрацювання навчального тексту курсанти підбирають додаткові матеріали з оригінальної фахової літератури або мережі Інтернет, самостійно визначають головну ідею опрацьованого матеріалу, виписують основну термінологічну лексику і готують два – три проблемних запитання за темою свого виступу. Після короткого виступу-презентації прочитаного та подачі головної ідеї тексту у власній інтерпретації курсант звертається до аудиторії з проблемними запитаннями, оскільки лише проблемні, дискусійні питання

можуть служити тим зовнішнім мотивом діяльності, котрий при вмілому керівництві викладача перетворюється у внутрішню потребу розмовляти іноземною мовою.

Після створення потреби у мовленні відбувається її задоволення, тобто проходить активний обмін думками з приводу даної проблеми. У процесі такого обговорення, коли кожен виступаючий захищає свою точку зору, дає власне бачення певної проблеми, аргументує доводи і переконання шляхом активізації свого мовного і фахового потенціалу, відбувається активне засвоєння термінологічної лексики. Дуже часто проблема, яка обговорюється, впливає на формування та розвиток стосунків між співрозмовниками. Щоб надати дискусії нового імпульсу, поживавити процес навчання, спрямувати обговорення у конструктивне русло, викладач також включається у процес дискутування, пам'ятаючи, що його роль повинна зводитися до ненав'язливого скеровування дій та думок курсантів.

Ще одним варіантом проведення навчальної дискусії може бути такий, коли всі курсанти навчальної групи опрацювали один текст і достатньо ознайомлені з матеріалом теми. Викладач готує для них дві – три пов'язані з темою проблеми або проблемні ситуації, які курсанти вирішують спочатку у міні-групах, а потім обговорюють ці питання у складі всієї групи.

Коротко підсумовуючи досягнуті у процесі дискусії результати, викладач дає оцінку смислового висловлюванню кожного курсанта у процесі мовленнєвої діяльності, звертає увагу на ступінь засвоєння ними термінологічної лексики з даної теми обговорення, вказує на рівень сформованості як комунікативної, так і фахової компетенції курсантів. Іншим дієвим

засобом засвоєння термінологічної лексики і покращення фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників є ділова гра, яка, за визначенням А. Вербицького, вважається формою відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для даного виду праці [3, с. 125]. Ділова гра допомагає викладачу створити умови для іншомовного спілкування у типових ситуаціях реального життя і таким чином сприяти професіоналізації навчальної діяльності курсантів. У ділових іграх проходить становлення не лише навчальних чи професійних стосунків, але й відбувається моделювання соціальних відносин між людьми та орієнтування в них. Тому на рівні заданої ситуації вони охоче грають нову «соціальну» роль, демонструючи поведінку, стиль, манери того соціального суб'єкта, якого від них вимагає змодельована ситуація.

Для проведення ділової гри викладач моделює навчальну проблемно-комунікативну ситуацію, яка визначає проблему і ставлення до неї учасників обговорення, напрям розгортання їхніх мовленнєвих дій для її вирішення, що в підсумку розширює діапазон спілкування співрозмовників, розвиває їх уяву і творчу діяльність, надає процесу комунікації більшого динамізму та експресивності. Наявність

проблеми або конфлікту професійних інтересів заохочує курсантів до висловлювання суперечливих, навіть нестандартних думок, сприяє формуванню критичного ставлення до прочитаного чи почутого. Важливо, щоб такі проблеми відбивали реальні прикордонні ситуації, тоді їх вирішення носитиме практичний характер і сприятиме професіоналізації майбутніх прикордонників [2, с. 128].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, комплекс вправ для навчання фахової прикордонної лексики майбутніх офіцерів-прикордонників з урахуванням психологічних особливостей у поєднанні з різноманітними методичними прийомами та формами роботи на заняттях з англійської мови забезпечить якісну підготовку майбутніх прикордонників до спілкування іноземною мовою, до критичного осмислення і творчого застосування отриманої інформації під час професійно орієнтованого іншомовного спілкування.

На жаль, обсяг даної статті не дозволяє представити всі психолого-лінгвістичні аспекти розробки системи вправ для навчання іншомовної фахової лексики майбутніх прикордонників. Шляхами подальшого дослідження проблеми є розкриття психічних процесів слухачів при вивченні іноземної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борщовецька В.Д. Вправи для навчання англійської фахової лексики студентів – економістів. // Іноземні мови. – 2003. – №3. – с. 24.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Метод. пособие. – М. : Высшая школа, 1991. – с. 128.
3. Котлярова Л.Б. Деякі психолого-дидактичні принципи розробки та проведення імітаційно-ділових ігор. // Науковий вісник Південноукраїнського педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. Випуск 6 – 7. – Одеса : ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – с. 125.